

Maija-Riitta Ollila

Luonnetestejä vai savuverhoja: yksityisyys mediassa

Luonteen testausta pidetään yhtenä journalismin tehtävistä. Kun piispa pettää, pääministerille tulee avioero tai eduskunnan varapuhemies lähettää flirttailevia tekstiviestejä nuorille naisille, nähdään tilaisuus vallan kritiikille. Etsitään todellista ihmistä naamioiden ja brandien takaa. Yksityiselämän paljastuksista saattaa kuitenkin muodostua hämäävä savuverho, joka peittää taakseen todellisen politiikan ja olennaisen vallankäytön. Media muuttuu vallan kriitikosta vahvan vallan käyttäjäksi.¹

Onko julkisessa virassa olevan henkilön todella oltava arvojen esikuva voidakseen olla vakuuttava toimessaan? Pitääkö olla muita parempi ihminen voidakseen olla muiden johtaja? Mediajulkisuus näyttäisi kollektiivin tasolla vastaavan myönteisesti. Juuri tällä tavoin se oikeuttaa tunkeutumisen johdattajien yksityisyyteen ja kaikkien kasojen tonkimisen mahdollisina tunkioina.

Selitys ei vakuuta, koska myös missien, taiteilijoiden ja salarakkaiden elämä tutkitaan yhtä tarkoin, vaikka heillä ei olisi julkisten virkojen kanssa tekemistä edes takahuoneiden kautta. Julkkisjuorut taas oikeutetaan sillä, että julkisuudessa elävien yksityisyys on muiden yksityisyyttä kapeampi – jos sitä yleensä on. Jotta väitteessä olisi järkeä, pitäisi olettaa, että kaikki julkisuuteen päätyneet ovat hakeutuneet sinne itse. Entä julkimoiden puoliset? Jos he hankkiutuvat avioeroon päästäkseen julkisuutta pakoon, heistä voikin tulla superjulkkiksia.

Tuskinpa aikuiset ihmiset vakavissaan uskovat, että poliitikkojen ja suur yritysten johtajat ovat pyhimysmäisempiä kuin muutkaan ihmiset. Luonteen testaus saattaakin olla salanimi vanhalle *voyeurismille*. Vuonna 1971 painetussa Facta-tietosanakirjassa hakusana voyeurismi määritellään seuraavasti: ”mielihyvän saaminen toisten henkilöiden sukupuolitoimintojen katselemisesta”. Nykyisin määritelmä olisi toisenlainen: ”demokraattisen päätöksenteon mahdollistaminen toisten oletettuja sukupuolitoimintoja kuvittelemalla”.

Ennen ajateltiin, että tirkistely kertoo tirkistelijästä. Tirkistelyn paheesta on nykyisin muokattu demokraattisen kontrollin hyve. Miten kiihottavaa onkaan päästä tunkeutumaan muiden yksityiselämään, ja vielä journalismin pyhin valtuutuksiin.

Vaikuttaako henkilökohtainen julkiseen?

Keväällä 2005, viikolla 14, julkisuuteen tuli yllättäen pääministeri Matti Vanhasen ja hänen vaimonsa Merjan avioero. Pääministeri piti asiasta seitsemän minuutin tiedotustilaisuuden, mikä voitaisiin tulkita riittäväksi ajaksi kertoa asia. Avioero pääsi Ylen uutisten ykkösaiheeksi ja luonnollisesti mittavaan iltapäivälehtien vyörytykseen. Tirkistely oikeutettiin väittämällä, että pääministerin avioerolla voi olla arvaamattomia poliittisia vaikutuksia. Presidentinvaaliasetelmatkin voivat mennä kokonaan uuteen uskoon.

kuva: Jyrki Lyytikä

Tilastollisesti yleinen siviilioikeudellinen toimi paisutettiin myyttisiin mittoihin. Myyttiseen ajatteluun kuuluu myös kohtaloon viittaaminen. Samalle viikolle osuivat paavin hautajaiset sekä prinssi Charlesin ja Camilla Parker-Bowlesin avioliitto. Tästä päästiin päättämään huikea kohtalonyhteys elämän suurten käännteiden välillä.

Kaiken taustalla on teesi, jonka mukaan julkisissa tehtävissä olevilla ei ole eikä saa olla raportoimatonta elämänuhetta. Kaikki henkilökohtainen vaikuttaa kaikkeen julkiseenkin. Vanhasten tapauksessa kysyttiin, miten perhearvojen avulla profiloitunut otetaan vastaan eronneena? Oletetaan, että se, joka on sitoutunut johonkin arvoon, pystyy täydellisesti toteuttamaan arvon mukaisen elämän.

Ihmisen yksityisyyden tirkistelyä luonteen selvittämiseksi on yritetty oikeuttaa sanomalla, että maailmasta on tullut hyvin monimutkainen. Emme enää kykene ennakoimaan jonkun henkilön tulevia päätöksiä vaihtuvissa oloissa, mutta voimme uskoa, että hyvät ihmiset tekevät hyviä päätöksiä. Tarvitsee vain selvittää, kuka on hyvä.

Ensimmäinen vaikeus on se, että hyvyys ja pahuus sekoittuvat. Jeesus Kristus väitti, että vehnä ja hukkakaura kasvavat samassa pellossa aikojen loppuun asti. Ihmisen on työläs niitä erotella. On epärealistista olettaa, ettei roistoista löytyisi mitään hyvää. Varmaa on sekin, että parhaissakin meistä asustaa pieni perkele aktivoitumistaan odottelemassa.

Toinen vaikeus, ensimmäistä pahempi, on asioiden hautaaminen persoonan multiin. Keskustelu uudesta paavista keväällä 2005 on tästä yksi esimerkki. Lehtiä lukemalla ei heti tullut ajatelleeksi, että herttainen vanhus, jolle ”Jumala hymyilee” (HS 21.4.2005), voisi olla planeettamme vaarallimpia miehiä. Persoonana hänet kuvattiin nöyräksi, ystävälliseksi ja älykkääksi. Lisäksi hänet tunnustettiin intellektuelliksi. Luonnehdintoja ei ole syytä epäillä, mutta olennaista olisi ollut pohtia, mitä asioita tämä sivistynyt hyveen perikuva ajoi? Kondomien kieltö merkitsee afrikkalaislasten aidskuolemien jatkumista. Vapautuksen teologian kieltö salpaa köyhien taistelun elämänsä puolesta. Tiukka selibaatin vaatimus pitää pappien pedofilian voimissaan. Naiset pysyvät entisissä lesteissään. Muiden uskontojen vähätely estää keskinäisen riippuvuuden ymmärtämistä. Kristillisten kirkkojen yhteistyö ei näytä ruusuiselta, koska vain katoliset ovat oikeaoppisia. Tässä kohdin uusi paavi on kuitenkin pelkojen vastaisesti kunnostautunut keskustelun käynnistäjänä.

Persooniin perustavassa keskustelussa pääasia oli kuitenkin se, että Paavi Benedictus XVI on hyvä ihminen. Koska hän sijaistaa Jeesus Kristusta maan päällä, voitaneen muistuttaa alkuperäisen toimijan ajatuksista. Jeesuksen mielestä puu tunnetaan hedelmistään. Vaikka puu näyttäisi kuinka kauniilta tahansa, se on kirottu, ellei se tuota hyviä hedelmiä. Tosin hyväksikin aiotuista teoista voi olla ennalta nähtyjä huonoja seurauksia, kuten kaksoisvaikutuksen oppi moraalifilosofiassa paljastaa.

Luonnetestin käyttö perustuu jatkuvuusoletukseen. Luonne on suhteellisen pysyvä, joten ihminen toiminee tulevaisuudessa niin kuin tähänkin asti. Paavia arvioitaessa pääteltiin toisin. Toiveikkaasti uskottiin, että uusi asema muuttaa 78-vuotiaan miehen linjan toisenlaiseksi. Rohkea oletus. Jos kyse olisi poliitikosta, herjaisimme linjan muuttajaa takinkääntäjäksi.

Seksi ja Augustinuksen ylösnousemus

Turun hiippakunnan piispa Ilkka Kantola ilmoitti avioerostaan keväällä 2005. Sekin oli piispallisissa piireissä skandaalimaista, mutta pahempaa oli tulossa. Iltapäivälehdet raportoivat vuosia kestäneestä suhteesta perheelliseen naispappiin. Piispa Kantola ilmoitti eroavansa virastaan. Monet kirkon piirissä pitivät ratkaisua hyvänä. Jotkut alkoivat kerätä adressia piispanviran jatkon puolesta. Lopulta Kantola päätyi uuteen virkaan diakoniatyössä.

Kesän alussa 2005 ilmassa olisi ollut mediakohujen aineksia ylimäärin. Menossa oli paperialan työtaistelu, jonka seurausvaikutuksena arvioitiin vuoden talouskasvun heikkenevän jopa prosentin ennakoidusta. Eri alojen – mm. tietotekniikka-alan ja makeistuoitannon – tehtaot saneerivat väkeä. Ranska ja Hollanti hylkäsivät EU:n perustuslain kansanäänestyksillä. Euroopan ennakoitiin suistuvan kaaokseen. Yhdysvalloissa republikaanit alkoivat katua Irakin sotaan, koska omien suuret miestappiot säikyttivät heidät. Mutta mistä iltapäivälehdet näkivätkään hyväksi keittää maata ravistelevat ”kohut”? Aiheina olivat ministeri Tanja Karpela ja eduskunnan varapuhemies Ilkka Kanerva.

Tanja Karpela jäi sairauslomalle anemian vuoksi. Eduskunta-avustajan mukaan sairastumisen syynä oli ”lööppisaasta”. Se taas oli saanut alkunsa spekulatioista, jotka liittyivät kuuden vuoden takaiseen hotelliyöhön. Mistä sittemmin pääministeriksi noussut Matti Vanhanen oli keskustellut Karpelan kanssa, vai olivatko he viettäneet yön jollakin muulla tavalla? Seura-lehden epämääräiset vihjailut osoittautuivat vähitellen entistäkin epämääräisemmiksi, mutta kohu jatkui.

Varapuhemies Ilkka Kanervan tapaus liittyi tekstiviesteihin. ”Salarakaana” tunnetuksi tullut Marika Fingerroos kertoi saaneensa Kanervalta intiimejä tekstiviestejä. Asian tultua julkisuuteen muutkin nuoret kaunottaret alkoivat ilmoittautua: hekin olivat saaneet samankaltaisia viestejä. Ras-kauttavimmaksi osoittautui Anne-Mari Bergin tarina. Kanerva oli vapaa-ajalla tavattaessa lupailut työtä palkintojenjakajana tulossa olevissa yleisurheilun MM-kisoissa. Kanerva toimi kisojen järjestelytoimikunnan puheenjohtajana. Myöhemmin samana iltana neitoselle oli alkanut sadella ehdottelevia tekstiviestejä. Lakimiestensä neuvosta Kanerva ei ensin kommentoinut jupakkaa, mutta tunnusti myöhemmin katuvansa ”töppäilyjään” A-studion Kesävieras-ohjelmassa 15.6.2005. Fingerroos puolestaan tunnusti vedättäneensä Kanervaa.

Kuvattujen kohujen yhteinen nimittäjä on seksi. Avioliiton tai avoliiton ulkopuolista seksiä oli joko harjoitettu, epäilty harjoitetun tai epäilty ehdo-

tetun. Luostarilaitos on näköjään perustettava myös luterilaiseen kirkkoon. Tulevaisuuden poliitikot voidaan värvätä vain luostareista.

Miksi valtaapitävien tai julkisen viran haltijoiden seksuaalielämää voidaan pitää mittana heidän kelpoisuudelleen hoitaa virkaansa? Taustalla lienee yleisempi käsitys seksin roolista kaiken synnillisyyden äitinä. Jos eksyy synnin poluille seksin alueella, on hukassa muissakin asioissa.

7 päivää -lehti etsii jokaiselle viikonpäivälle jonkin poliitikkojen seksuaalielämään liittyvän teeman. Kun suuri osa muuta mediaa seuraa mukana, käynee lopulta niin, että samalla kun poliitikko ilmoittaa erilaiset taloudelliset kytköksensä virkakautensa alussa, hän samalla luovuttaa viestimille listan seksipartnereistaan. Jokainen, joka muistelee menneisyydestään löytyvän vispilänkauppaa poliitikon kanssa, muuttakoon nyt nimensä ja ammatinsa pikavauhtia, ellei halua roppakaupalla ilmaista julkisuutta.

Tällaista keskustelua hallitsee kirkkoisä Augustinus. Kirjassaan Synti – Ajatuksin, sanoin ja töin Ilkka Pyysiäinen kirjoittaa:

Perisyntioppi on peräisin Augustinukselta, joka on yksi kaikkien aikojen merkittävimpiä ja tutkituimpia teologeja. Juuri Augustinus ensimmäisenä samasti ”himon” (latinan *consupiscentia*) seksuaaliseen haluun ja piti sitä kaiken pahan synnä. Sukupuolinen nautinto oli kiihkein mahdollinen nautinto ja houkutti ihmisen kaikkein tehokkaimmin tekemään jotakin vastoin järkensä suositusta. Siksi se oli synnin alkujuuri. (Pyysiäinen 2005, 62.)

Samantapainen ajatuskulku seksin vaarallisuudesta passioihin suistavana toimintana esiintyy Benedictus de Spinozan (1994/1674) ajattelussa. Alkuperäiset synti- ja paheopit on tosin unohdettu, mutta kulttuuriimme on jäänyt ajatus seksin epäilyttävyydestä.

Piispa Kantolan tapauksessa kirkon opettama moraalitapa palasi Augustinukseen. Tähän kannusti mediajulkisuuden tapa kertoa tarina. Kyse oli piispan ja papin seksisuhteesta, ei miehen ja naisen, kahden ihmisen, suhteesta. Tarinan opetus kristalloitui: uskonto on korkea arvo ja seksi on matala arvo, eikä näitä saa sotkea. Tämä haava on kulttuuriimme pahimpia neuroosin paikkoja. Nyt haava syveni entisestään.

Tänäkin päivänä Seiska, Katso ja monet muut niiden kaltaiset aikakauslehdet perustavat toimintansa augustinolaiseen teologiaan. Päättely ei ole turhan monimutkaista: jos poliitikko harrastaa seksiä avio- tai avoliiton ulkopuolella, hänen järkensä pimenee eikä hän enää kykene hoitamaan virkaansa. Aviollinen seksi ajatellaan ilmeisesti niin tylsäksi – tai olemattomaksi – ettei se vaikuta arvostelukykyyn mitenkään.

Jos mainitsemani viestimet eivät pidä perisyntioppia lähtökohtanaan, haluaisin, että ne kertoisivat, miksi juuri seksi on poliitikon turmeleva asia tai miksi lehdet maksavat ilmiantopalkkioita juuri seksijutuista. On outoa, että ilmiantajat kärkkyvät sänkykamareiden liepeillä sen sijaan että selvittäisivät poliitikon toimia muilta osin ja muissa asioissa.

Kansalaisyhteiskunnasta on kehittymässä ilmiantoyhteiskunta. Sensaatiolehdet maksavat hyvän palkkion julkisuuden henkilöiden yksityiselämään liittyvistä paljastuksista. Asuuko jokaisessa kohta pieni isovelji? Kannustaako osa mediasta ihmisiä tähän? Jos muutumme toistemme valvojiksi ilman vastuuta ja välittämistä, suomalaisen yhteiskunnan turvallisuuden perusta – sosiaalinen pääoma ja luottamus – rapautuu vaarallisesti.

Mustaus ja savuverhot

Onko yksityiselämän paljastuksista tehty savuverho, jonka taakse jää olenainen poliittinen todellisuus? Savuverhon takana todellinen, ihmisten elämään vaikuttava politiikka menee omia menojaan vailla mielenkiintoa.

Taloustieteilijä Paul Krugman (New York Times 15.7.2005) puhuu mustastaktiikasta vallankäytön muotona: jotakuta vastaan voidaan hyökätä poliittisista syistä, jos hän vastustaa haluttua politiikan linjaa. Väitteiden ei tarvitse olla tosia eikä edes todennäköisiä heikentääkseen hyökkäyksen kohteen toimintaa. Tarkoitus on saada aikaan suuri mediahäly, jotta ihmiset alkaisivat ajatella, että mustattavassa täytyy olla jotakin vialla.

Krugman on huolissaan totuuden politisoitumisesta. Yhdysvalloissa on puitu Irakin sodan perintöä. Sodan aloitus rakentui valheille, jotka lepäsivät valheiden varassa. Persoonan mustaus on yksi sumutustaktiikka, jonka avulla huomio koetetaan kääntää pois totuuksien penkomisesta.

Jos kohde kommentoi mustausta, hän huomaamattaan osallistuu mediahälyn paisuttamiseen. Hän tulee vahvistaneeksi ympärilleen synnyttävää epäilyksen auraa: henkilössä täytyy olla jotakin hämärää. Kommentoimattomuuden vaarana on puolestaan se, että portit mustaukselle avautuvat apposelleen. Kuka tahansa voi nimettömänä – ilman sanktion uhkaa – esittää minkä tahansa syytöksen vain, jotta uhrista tulisi poliittisesti rampa.

Kun poliitikko ei kommentoi mustaajien väitteitä, hän suojelee omaa yksityiselämäänsä, mutta kokee myös suojelevansa yksityisyyttä ylipäätään. Media pitää kasvavassa määrin oikeutenaan kolonialisoida poliitikon yksityisyyden yhä syvemältä ja yhä kauempaa menneisyydestä. Jos hiekkalaatikolla tällä hetkellä temmeltää tulevaisuuden poliitikko, hänen on visusti varottava:

pikkukollegaa ei saa hivauttaa ämpärillä, koska rikosta saatetaan käyttää ehdokasta vastaan presidentinvaalissa neljänkymmenen vuoden kuluttua.

Tietoyhteiskunta ei unohda. Enää ei voi aloittaa ”uutta elämää” ja unohtaa vanhat asiat. Samalla kun luomme toistemme turvaksi erilaista teknologiaa, jolla yksinjääneitä mummoja voidaan tukea arjen toimissa, tulemme luoneeksi täydellistyvän kontrollin välineitä. Salarakkaita ei tulevaisuudessa ole: tällä menolla kaikki rakkautemme ja vihamme kohteet rekisteröityvät yhteiskunnan muistiin.

Sensaatioista elävä lehdistön osa ei tästä tynny, mutta laatujournalismi joutuu punnitsemaan toimiaan. Laatumedian pitäisi vahtia poliittista valtaa eikä osallistua politiikan tekemiseen mediahälyjä nostattamalla.

Voidaan kysyä, onko enää olemassa laatujournalismia erotukseksi muusta. Tähän asti monet ovat soveltaneet erilaisiin julkaisuihin ja viestimiin erilaisia lukutapoja: bulevardilehdistöltä ei ole edellytettykään samaa vakavuutta kuin esimerkiksi Ylen uutisilta. Raja on koko ajan hämärtyvässä. Aikanaan – vuosien päästä – trendi taas kääntyy: kyllästytään loputtomaan rypemiseen ihmisten yksityisyydessä. Luodaan tasapainoisempi kuva todellisuudesta, jossa eri elementit, asiat ja ihmiset, voivat tulla monipuolisesti esille. Ellei näin käy, ”vakava” journalismi jää blogien varaan.

Terminaattorien paluu

Vuoden 2005 loppua värivät presidentinvaalit. Vuoden journalistiset trendit kypsyivät juuri tässä prosessissa. Persoonallisuuksien painoarvo ja luonne-testauksen merkitys kasvoivat. Kulminaatiopisteeksi kehkeytyivät A-studion katsaukset kolmeen ”pääehdokkaaseen”. Selkeästi persoonien kielteisiin puoliin keskittyvät lähetykset herättivät paljon keskustelua.

Ankaraa kritiikkiä perusteltiin sillä, että äänestäjillä on oikeus saada tietoa ehdokkaiden kaikista puolista, myös puutteista. Mutta tehdäänpä ajatuskoe. Oletetaan, että samanlainen ohjelma olisi tehty kaikista ehdokkaista. Mitä todennäköisimmin heistä olisi kyetty rakentamaan yhtä kielteisiä kuvia, vaikkakin jokaisesta omanlaisiaan.

Sama linja jatkui Ylen Vaalit 2006 -ehdokastentissä. Ohjelman esittelyssä todettiin, että ”Juho-Pekka Rantala testaa presidentiksi pyrkivien näkemyksiä Suomen suunnaksi”. Tarkoitus näytti olevan iskeä ehdokkaiden heikkoihin kohtiin ja tehdä heidän tavoittelemansa päämäärät kyseenalaisiksi. Eetos on tuttu: risteyttämällä Leif Salménin kuulustelutyyli ja Veikko Vennamon rötösherrajahti saadaan tulokseksi nyt nähty metodi.

kuva: Jyrki Valkama

Johtopäätös näistä vaaliohjelmista on yksinkertainen: kaikki ehdokkaat ovat läpimätiä. Tämä ei vielä sinällään ole ongelma, jos oletamme, että jostakin saataisiin nuhteettomia ehdokkaita. Tämänkaltainen journalismi tekee palveluksen yhteiskunnalle, jos se osoittaa ehdolla olevien kelvottomuuden – ja joidenkin muiden kelvollisuuden. Jos sen sijaan jääme tilanteeseen, jossa yhteisöstä ei löydy edes viittä vanhurskasta, kiinnostus edustukselliseen demokratiaan väkisinikin murenee. Tapahtuu muutakin kielteistä: politiikkaan hakeutuvien ihmisten tärkeimmäksi valmiudeksi valikoituu mediakestävyys. Vaarallisista bakteereista kehittyy antibiooteille resistenttejä kantoja. Samalla logiikalla kehittyy ihmistyyppejä, joka kykenee vammautumatta selviämään median murskausmetodista.

Turnauskestävyys on epäilemättä valtakunnan johtajien hyve muutenkin, mutta teräksen ja teflonin seoksesta tehdyn poliitikon hengenelämässä ei voi säilyä suurta herkkyyttä elollisten olentojen ilolle ja tuskalle. ”Uusi” journalismi on ottanut kasvattaakseen uuden ajan terminaattoreita. Ennen sanottiin, että kansa saa sellaiset johtajat, jotka se ansaitsee. Tulevaisuudessa kansa saa sellaiset johtajat, jotka jäävät henkiin median käsittelyssä.

Politiikan agendalla olevat asiat ovat monimutkaisia ja laajoja. On vaikeaa tehdä niistä kiinnostavia tv-ohjelmia, lehtikirjoituksia tai radio-katsauksia. Yksilöön käyvä journalismi on helppotekoisempaa. EU:sta ei tarvitse tietää

mitään, ulkopoliitiikan hetteiköissä ei tarvitse tarpoa, talousslangia ei tarvitse osata nimeksikään. Sisältöjen myynti on helpompaa ja tuottaminen nopeampaa. Kun aikayksikössä kykenee luomaan enemmän kaupaksi käyviä suoritteita, on toimittajana tuottavampi. Kasvaneet tuottovaatimukset taas koskevat toimittajia samalla tavalla kuin muitakin työntekijöitä.

En ole pyrkinyt sanomaan, että eliittejä pitäisi paapoa. En ole halunnut vastustaa totuuden kertomista. Olen halunnut kysyä kaksi kysymystä: Mitkä ovat hyväksyttäviä perusteluja ihmisen yksityiselämän suojan murtamiseksi? Mitkä ovat yhteiskuntien kehittämisen kannalta olennaisia totuuksia? Journalismi määrittelee näiden kysymysten tulkintaa koko yhteiskunnassa.

VTT Maija-Riitta Ollila on filosofi, kirjailija ja luennoitsija.

Viitteet

- 1 Tämä artikkeli perustuu kirjoittajan teokseen *Persoonan valta* (WSOY, 2005).

Lähteet

- Ollila Maija-Riitta (2005) *Persoonan valta*. Helsinki: WSOY.
Pyysiäinen, Ilkka, (2005) *Synti, Ajatuksin, sanoin ja töin*. Helsinki: WSOY.
Spinoza, Benedictus de (1994/1674) *Etiikka* (Suom. Vesa Oittinen). Helsinki: Gaudeamus.

